19. Iedzīvotāju izvietojuma un iekšzemes migrācijas reģionālās atšķirības

Māris Bērziņš, Jānis Krūmiņš, Margarita Kairjaka, Toms Skadiņš

Ievads

Iedzīvotāju pārvietošanās mūsdienās kļuvusi ļoti daudzveidīga, un tās komplekso raksturu apzīmē jēdziens “ģeogrāfiskā mobilitāte”. Iekšzemes migrācija ir nozīmīga mobilitātes forma, jo katru gadu no vienas administratīvās teritorijas uz citu pārceļas ievērojams skaits Latvijas iedzīvotāju. Dzīvesvietas maiņa neizbēgami ietekmē citus demogrāfiskos procesus, jo tās rezultātā mainās iedzīvotāju sastāvs un izvietojums. Valsts apdzīvojuma sistēmas un reģionālās attīstības kontekstā iekšzemes migrācijas plūsmu struktūrai ir ļoti būtiska nozīme. Tā atklāj dažādu teritoriju novietojuma īpatnības, sociālekonomiskās attīstības pakāpi un dzīves vides pievilcības aspektus. Kopš valsts neatkarības atjaunošanas iedzīvotāju ataudzes un migrācijas procesu mijiedarbību raksturo jauns demogrāfiskās attīstības posms. To raksturo ne tikai ilgstošs iedzīvotāju skaita sarukums un ar to saistītās izmaiņas iedzīvotāju sastāvā, bet arī reģionālās pārmaiņas iedzīvotāju izvietojumā un apdzīvojumā.

Šajā monogrāfijas nodaļā pētītas iedzīvotāju izvietojuma un iekšzemes pārvietošanās reģionālās atšķirības, analizējot tādus rādītājus atsevišķos gados divas dekādes garā laika posmā (1996–2016), kuri raksturo migrācijas procesus. Pētījumam izmantoti CSP apkopotie reģistrētās iekšzemes migrācijas dati un Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju aptaujas rezultāti (tā veikta 2016. gada sākumā VPP projekta vajadzībām). Latvijā migrācijai ir sevišķa loma iedzīvotāju skaita pieaugumā un samazinājumā. Starpvalstu migrācijas virzienmaiņas rezultātā relatīvi īsā laikā Latvija no imigrācijas valsts ir kļuvusi par izceļošanas zemi. Intensīva iedzīvotāju izceļošana bija vērojama 20. gs. 90. gadu sākumā pēc neatkarības atjaunošanas, kā arī pēc Latvijas pievienošanās ES 2004. gadā un nesenās ekonomiskās krīzes laikā pēc 2008. gada. Turpretī iekšzemes migrācija nav saistīta ar darbaspēka un jauniešu aizplūšanu no Latvijas, bet raksturo pārmaiņas apdzīvojuma sistēmā un iedzīvotāju izvietojumā. Līdzīgi starpvalstu migrācijai, pārvietošanās valsts robežās arī ietekmē virkni procesu, kas saistīti ar sabiedrības atjaunošanos un iedzīvotāju demogrāfisko uzvedību.

Iedzīvotāju izvietojums un skaita pārmaiņas Latvijas reģionos

Iedzīvotāju skaitu un izvietojumu nosaka dažādu politisko, sociālekonomisko un demogrāfisko apstākļu pārmaiņas laika gaitā, savstarpējā mijiedarbība un ģeogrāfiskās atšķirības. Katras valsts, reģiona vai citu teritoriālā iedalījuma vienību iedzīvotāju skaits mainās dabiskās kustības un pārrobežu pārvietošanās jeb migrācijas rezultātā. Turklāt iedzīvotāju izvietojums un skaita dinamika ir būtiski rādītāji, kas raksturo valsts apdzīvojuma sistēmu. Visbiežāk uzlūkots ir pilsētās un laukos dzīvojošo cilvēku sadalījums. Latvijā 2018. gada sākumā pilsētu teritorijas aizņēma aptuveni 2% valsts teritorijas, bet tajās dzīvoja 68% iedzīvotāju. Turklāt gandrīz puse pilsētnieku jeb 48% dzīvo galvaspilsētā. Rīgā ir arī augstākais iedzīvotāju blīvums. Vidējais iedzīvotāju blīvums Latvijas teritorijā 2016. gadā bija 30 cilvēki uz km². Divdesmit gadu periodā kopš 1996. gada tas ir samazinājies visos statistiskajos reģionos, izņemot Pierīgu. Tāpat par valsts vidējo rādītāju augstāks iedzīvotāju blīvums ir ne tikai apdzīvojuma centros – pilsētās un lielākajos ciemos, bet arī Pierīgas statistiskajā reģionā.

Latvijas teritorijas sadalījums sešos statistiskajos reģionos ir samērā viendabīgs, ja neskaita galvaspilsētu Rīgu. Tā aizņem tikai 0,5% valsts teritorijas, bet galvaspilsētā dzīvo aptuveni trešdaļa visu iedzīvotāju. No pārējiem reģioniem vislielāko īpatsvaru teritorijas platības ziņā aizņem Vidzeme, bet vismazāko – Pierīgas statistiskais reģions. Attiecīgi mazākais iedzīvotāju skaits un zemākais apdzīvojuma blīvums gan 1996., gan 2016. gadā bija Vidzemes reģionā (19.1. tabula). Valsts un reģionu iedzīvotāju skaitam sarūkot, mainās arī iedzīvotāju blīvuma rādītāji. Iedzīvotāju blīvuma izmaiņas valsts statistiskajos reģionos liecina par nozīmīgu iedzīvotāju skaita sarukumu ārpus Rīgas un

19.1. tabula. Latvijas teritorijas sadalījums statistiskajos reģionos, to platība, iedzīvotāju blīvums un gada vidējais iedzīvotāju skaits 1996. un 2016. gadā

Statistiskais reģions	Platība		Iedzīvotāju blīvums, cilv./km ²		Gada vidējais iedzīvotāju skaits	
	km ²	%	1996	2016	1996	2016
Latvija	64 573	100,0	38	30	2 490 765	1 959 537
Rīga	304	0,5	2684	2104	821 180	640 527
Pierīga	10 135	15,7	36	36	364 455	365 650
Vidzeme	15 245	23,6	17	13	263 575	193 896
Kurzeme	13 607	21,1	25	18	339 552	248 702
Zemgale	10 732	16,6	28	22	302 397	237 387
Latgale	14 550	22,5	27	19	399 606	273 375

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

19.1. attēls. Pastāvīgo iedzīvotāju blīvums teritoriālajās vienībās Latvijā 2018. gada sākumā (cilv./1 km²)

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

Pierīgas. Vidējais iedzīvotāju blīvums ES valstīs pārsniedz 100 cilvēkus uz km². Igaunijā, Somijā un Zviedrijā ir zemāki iedzīvotāju blīvuma rādītāji, nekā tas ir Latvijā (Eurostat, 2016).

Demogrāfiskā attīstība Latvijā norit nevienmērīgi dažādās teritoriālā iedalījuma vienībās. Ilgstošs iedzīvotāju skaita sarukums turpat trīsdesmit gadu garumā būtiski ietekmē iedzīvotāju izvietojumu un blīvumu ne tikai reģionos, bet arī pašvaldībās. Salīdzinoši augsta iedzīvotāju koncentrācija saglabājas plašākā apkārtnē ap galvaspilsētu, kā arī citu republikas un lielāko novadu pilsētu tuvumā (19.1. attēls). Tā ir raksturīga iedzīvotāju izvietojuma un apdzīvojuma attīstības iezīme ne tikai Latvijā. Suburbanizācijas rezultātā daudzviet Eiropā ap lielākām un mazākām pilsētām veidojas piepilsētas apdzīvojuma zona ar augošu iedzīvotāju skaitu. Ārpus blīvi apdzīvotām teritorijām augstāka iedzīvotāju koncentrācija ir Rīgas jūras līča piekrastē, bet ievērojami retāk apdzīvotas ir teritorijas valsts pierobežā un no apdzīvojuma centriem attālākos pagastos. Iedzīvotāju skaita un apdzīvojuma blīvuma izmaiņas būtiski ietekmē arī iekšzemes migrācijas plūsmu struktūra. Latvijā cilvēku pārvietošanās starp administratīvajām teritorijām ir vērsta no attālākiem valsts reģioniem uz centru – galvaspilsētu un tās apkārtni, kā arī no Rīgas uz tuvākajām Pierīgas reģiona pašvaldībām. Ģeogrāfiski tas uzskatāmi parādās, aplūkojot pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijas pašvaldībās. Vislielākais iedzīvotāju skaita pieaugums

19.2. attēls. Pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijas pašvaldībās no 1996. līdz 2016. gadam

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

vērojams pašvaldībās, kas robežojas ar Rīgu. Turpretī visvairāk pastāvīgo iedzīvotāju skaits sarucis galvaspilsētā un pārējās republikas pilsētās, kā arī attālākos novados Vidzemes ziemeļu daļā un Latgalē (19.2. attēls).

Statistikas dati liecina, ka divās dekādēs no 1996. līdz 2016. gadam iedzīvotāju skaits valstī sarucis par 500 tūkst. jeb par 20%. Kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā līdz pat 2018. gada sākumam iedzīvotāju skaita sākums Latvijā bijis vēl lielāks un tuvojas 30%. Reģionāli vislielākais iedzīvotāju skaita samazinājums aplūkotajā laika posmā vērojams Latgalē (31%), Vidzemē (25%) un Kurzemē (25%). Arī galvaspilsēta zaudējusi piekto daļu iedzīvotāju. Vienīgais statistiskais reģions ar nelielu iedzīvotāju skaita pieaugumu ir Pierīga (2%). Aplūkojot iedzīvotāju skaita izmaiņas apdzīvojuma sistēmā, redzams, ka lielākais iedzīvotāju skaita zudums ir pilsētās un īpaši republikas pilsētās. Vairāk nekā divas reizes mazāks iedzīvotāju skaita sarukums ir bijis lauku apdzīvotajās vietās. Tomēr kopējā iedzīvotāju skaita samazinājuma intensitāte vienlīdz strauja bijusi gan pilsētās, gan laukos, un tur dzīvojošo skaits sarucis par aptuveni piekto daļu. Notikušās pārmaiņas iedzīvotāju skaitā mainījušas arī to reģionālo sadalījumu. Rīgā un Pierīgā dzīvojošo īpatsvars pieaudzis kopējā valsts iedzīvotāju skaitā un veido 51%. Savukārt Latgalē, Kurzemē un Vidzemē dzīvojošo īpatsvars ir samazinājies, bet Zemgalē tas nav mainījies. Apdzīvojuma sistēmā pārmaiņas bijušas mazāk izteiktas – pilsētās un lauku apdzīvotajās vietās dzīvojošo sadalījums saglabājas noturīgs aplūkotajā laika posmā.

Neskatoties uz iedzīvotāju skaita sarukumu, nedaudz pat pieaudzis laukos dzīvojošo cilvēku īpatsvars.

Vērtējot faktoros, kas ietekmē iedzīvotāju skaita izmaiņas, uzskatāmi redzams ilgtermiņa migrācijas pārsvars pār dabiskās kustības izraisītajām pārmaiņām iedzīvotāju skaitā un izvietojumā Latvijas reģionos (19.3. attēls).

19.2. tabula. Iedzīvotāju skaita un izvietojuma izmaiņas Latvijas statistiskajos reģionos, pilsētās un lauku apdzīvotajās vietās 1996. un 2016. gadā

Statistiskie reģioni	1996		2016		Iedzīvotāju skaita izmaiņas (1996–2016)	
	tūkst.	%	tūkst.	%	tūkst.	%
Latvija	2470	100	1969	100	–501	–20,3
Rīga	810	32,8	640	32,5	–170	–21,1
Pierīga	360	14,6	366	18,6	6	1,8
Vidzeme	263	10,6	196	10,0	–67	–25,3
Kurzeme	335	13,5	251	12,7	–84	–24,9
Zemgale	301	12,2	239	12,2	–62	–20,6
Latgale	401	16,3	277	14,0	–124	–31,1
Pilsētas	1694	68,6	1340	68,0	–354	–20,9
republikas pils.	1290	52,2	1013	51,4	–277	–21,5
novadu pils.	405	16,4	327	16,6	–78	–19,2
Lauki	775	31,4	629	32,0	–146	–18,9

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

19.3. attēls. Faktori, kas ietekmē iedzīvotāju skaita izmaiņas statistiskajos reģionos no 1996. līdz 2006. gadam un no 2007. līdz 2016. gadam

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

Pētījumā aplūkotajā periodā dabiskās kustības rezultātā iedzīvotāju skaits sarūk visos Latvijas reģionos, bet lielāka intensitāte vērojama Rīgā un Latgalē. Savukārt migrācijas ietekmē Pierīgas reģionā iedzīvotāju skaits ir pieaudzis.

Iedzīvotāju iekšzemes migrācijas reģionālās iezīmes

Ilgtermiņa migrācijas uzskaitē dzīvesvietas maiņa valsts robežās būtiski pārsniedz starpvalstu migrācijas rādītājus. To izskaidro gan migrācijas izpētes likumsakarības, gan dzīvesvietas maiņas gadījumu reģistrācijas kārtība un uzskaites īpatnības. Vienlaikus iekšzemes migrācija ir svarīgs rādītājs, vērtējot iepriekš raksturotās iedzīvotāju skaita un izvietojuma pārmaiņas. Cilvēku kustībai starp valsts reģioniem un pašvaldībām ir daudz lielāka ietekme uz Latvijas apdzīvojuma sistēmas attīstību un iedzīvotāju izvietojumu nekā plaši aplūkotajiem starpvalstu migrācijas aspektiem. No 1996. līdz 2016. gadam iekšzemes migrācijā vidēji katru gadu bija iesaistīti 46 tūkst. iedzīvotāju. Tas veido aptuveni 2% no kopējā iedzīvotāju skaita katrā no gadiem aplūkotajā periodā. Reģistrētās iekšzemes migrācijas kopapjoms visā aplūkotajā periodā pārsniedz Latvijā reģistrēto, starpvalstu migrācijā iesaistīto cilvēku skaitu un nav bijis mazāks par pusi no reģistrētās ilgtermiņa migrācijas kopapjoma. Tomēr iekšzemes migrācijas apjoma dinamika no 1996. līdz 2016. gadam ir bijusi visai atšķirīga. To ietekmēja izmaiņas virknē normatīvo aktu, kas tieši vai netieši ir saistīti ar dzīvesvietas reģistrāciju. Obligāto uzturēšanās reģistrāciju Latvijā atcēla pēc neatkarības atjaunošanas, bet jauna funkcionāla sistēma – pāreja no pieraksta sistēmas uz brīvprātīgu dzīvesvietas deklarēšanu – tika izveidota tikai 2003. gadā. Tas uzskatāmi atspoguļojas iekšzemes migrācijas uzskaitē, jo zemākais iekšzemes migrācijas apjoms reģistrēts 2002. gadā, bet augstākais – nākamajā 2003. gadā, stājoties spēkā Dzīvesvietas deklarēšanas likumam. Pārejot no pieraksta sistēmas uz brīvprātīgu dzīvesvietas deklarēšanu, ievērojami pieauga migrācijas apjomi. Galvenokārt tas izskaidrojams ar iepriekšējos gados notikušo dzīvesvietas maiņas gadījumu deklarēšanu. Arī turpmākos gadus iekšzemes migrācijas uzskaitē notiek vēlā ņemamas izmaiņas. Līdzīgā veidā reģistrētās iekšzemes migrācijas apjomus ietekmē arī pārmaiņas likumā “Par nekustamā īpašuma nodokli” un 2009. gadā veiktā administratīvi teritoriālā reforma. Tā, piemēram, kopš 2013. gada reģistrētās iekšzemes migrācijas apjoma pieaugums ir tieši saistīts ar pašvaldību piešķirtajiem atvieglojumiem, jo nekustamā īpašuma nodokļa augstākās likmes piemēro tiem mājokļiem, kuros neviens nav deklarējis dzīvesvietu. Daļa iedzīvotāju ir materiāli ieinteresēti deklarēties galvaspilsētā vai Pierīgas pašvaldībās, kur atrodas to nekustamie īpašumi. Tādējādi jāsecina, ka pieejamie statistikas dati migrācijas procesus atspoguļo nepilnīgi vai ar noteiktu laika nobīdi. Turklāt statistikā migrācija apzīmē pastāvīgās dzīvesvietas maiņu vismaz uz gadu, šķērsojot noteiktu administratīvo robežu. Tā ir tikai daļa no vispārējās iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes.

19.3. tabula. Galveno iekšzemes migrācijas plūsmu sadalījums 1996., 2006. un 2016. gadā

	1996		2006		2016	
	apjoms	%	apjoms	%	apjoms	%
Reģistrētā iekšzemes migrācija	39 365	100,0	52 482	100,0	62 627	100,0
Iebrauc						
pilsētas	23 478	59,6	30 766	58,6	39 066	62,4
lauku apdzīvotās vietas	15 887	40,4	21 716	41,4	23 561	37,6
Izbrauc						
pilsētas	23 000	58,4	31 110	59,3	34 592	55,2
lauku apdzīvotās vietas	16 365	41,6	21 372	40,7	28 035	44,8
Plūsmu sadalījums						
pilsētas → pilsētas	11 603	29,5	16 295	31,0	18 371	29,4
pilsētas → lauki	11 397	28,9	14 470	27,6	16 221	25,9
lauki → pilsētas	11 875	30,2	14 113	26,9	20 695	33,0
lauki → lauki	4490	11,4	7604	14,5	7340	11,7

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

Pētījumam izvēlētais periods uzskatāmi raksturo pārmaiņas, kas notikušas iekšzemes migrācijas uzskaitē. Maz dzīvesvietas maiņas gadījumu reģistrēts 20. gs. 90. gadu otrajā pusē un 21. gs. sākumā. Savukārt lielākais apjoms reģistrēts pēc brīvprātīgas dzīvesvietas deklarēšanas sistēmas ieviešanas. Ekonomiskās krīzes apstākļos no 2008. līdz 2012. gadam reģistrētās iekšzemes migrācijas apjomi atkal saruka, bet kopš 2013. gada ir ļoti mainīgi un 2016. gadā pārsniedz 60 tūkst. gadījumu.

Analizējot iekšzemes migrācijas plūsmu struktūru apdzīvojumā, redzams lielāks pilsētu īpatsvars, gan pārceļoties uz pilsētām, gan pametot tās. Vienlaikus gan jānorāda, ka daudz dzīvesvietas maiņas gadījumu tiek reģistrēts migrācijā starp pilsētām, kur izteikti dominē ar Rīgu saistītās plūsmas (19.4. attēls). Lielākais reģistrētās iekšzemes migrācijas plūsmu īpatsvars ir starp pilsētām un lauku apdzīvotajām vietām. Tās veido vairāk nekā pusi no valsts iekšzemes migrācijas apjoma aplūkotajos gados. Migrācijas plūsmas starp lauku apdzīvotajām vietām veido vismazāko reģistrētās iekšzemes migrācijas kopapjoma daļu. Lauku iedzīvotājiem raksturīga augstāka migrācijas aktivitāte, jo no visa iekšzemes migrācijas apjoma 40% plūsmu saistītas ar laukiem, lai gan laukos dzīvojošo skaits tikai nedaudz pārsniedz 30%. Kopumā aplūkotajos gados lauki iekšzemes migrācijas rezultātā iedzīvotājus zaudē, kamēr pilsētās iebraukušo skaits pārsniedz izbraukušo skaitu. Te gan jānorāda, ka iekšzemes migrācijas procesiem apdzīvojumā ir izteikti reģionālas iezīmes. Pierīgā, un īpaši Rīgas piepilsētas zonā, daudzās pašvaldībās iekšzemes migrācijas rezultātā iedzīvotāju skaits lauku apdzīvotajās vietās ir pieaudzis.

19.4. attēls. Iekšzemes migrācijas plūsmu struktūra 1996., 2006. un 2016. gadā

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

Iedzīvotāju iekšzemes migrācijai ir raksturīgas reģionālas iezīmes. Neskatoties uz iekšzemes migrācijas apjoma svārstībām, reģionālā struktūra ir salīdzinoši noturīga. Apmēram 40–50% visu reģistrēto iekšzemes migrācijas gadījumu ir saistīti ar Rīgu (19.4. attēls). Kopš tika pabeigta administratīvi teritoriālā reforma, Rīgas nozīme iekšzemes migrācijas plūsmu struktūrā ir pieaugusi. Tas skaidrojams ar iedzīvotāju teritoriālo koncentrāciju un skaita pieaugumu Pierīgā. Cilvēki uz Rīgai tuvākajām pašvaldībām Pierīgas reģionā pārceļas gan no Rīgas, gan pārējiem valsts reģioniem. Tāpat svarīgi apstākļi, kas veicina iedzīvotāju koncentrāciju galvaspilsētas apkārtnē, ir atšķirīgā reģionu ekonomiskās attīstības pakāpe un struktūra, ko nosaka ģeogrāfiskais novietojums, dabas resursi un iedzīvotāju sastāva atšķirības. Tieši sociālekonomiskās attīstības atšķirības starp galvaspilsētu, tās piepilsētas zonu un attālākiem mazāk urbanizētiem reģioniem nosaka arī iedzīvotāju kustības reģionālās atšķirības. Piemēram, bezdarba līmeņa, atalgojuma apmēra un izglītības pieejamības atšķirības starp reģioniem lielākoties ietekmē arī iekšzemes migrācijas plūsmas. Augsts bezdarba līmenis, darbavietu trūkums un zems atalgojums, kā arī profesionālās un augstākās izglītības iestāžu izvietojums pastiprina iedzīvotāju aizplūšanu no retāk apdzīvotām un grūtāk sasniedzamām teritorijām perifērijā. To apliecina iedzīvotāju migrācijas plūsmas Latgalē un Vidzemē, kas apmaiņā ar citiem reģioniem iedzīvotājus zaudē. Migrācijas procesu izpētei izvēlētie gadi labi atspoguļo arī ilglaicīgās tendences. Tomēr jāņem vērā, ka atsevišķos gados iekšzemes migrācijas procesiem ir bijis arī pagaidu raksturs. Piemēram, 90. gadu pirmajā pusē Latgalē bija pozitīvs iekšzemes migrācijas saldo, bet Rīgā, ilgstoši saglabājoties negatīvam migrācijas saldo, 2016. gadā tas uzrāda ievērojamu iedzīvotāju skaita pieaugumu iekšzemes migrācijas rezultātā.

Aplūkotajā laika posmā no 1996. līdz 2016. gadam iekšzemes migrācijas ietekmē visos statistiskos reģionos, izņemot Pierīgu, ir negatīvs migrācijas saldo. Rīgai negatīvo kopējo migrācijas saldo jeb iedzīvotāju zaudējumu radījusi tieši iedzīvotāju apmaiņa ar Pierīgu, jo apmaiņā ar visiem pārējiem reģioniem

19.4. tabula. Iekšzemes migrācijas saldo un kopapjoma sadalījums 1996., 2006. un 2016. gadā

Statistiskie reģioni	Migrācijas saldo			Migrācijas kopapjoma īpatsvars, %		
	1996	2006	2016	1996	2006	2016
Rīga	-1343	-1302	7892	19,6	20,4	29,6
Pierīga	1937	4926	1333	19,3	24,5	27,9
Vidzeme	-172	-1252	-2 514	14,0	12,3	10,4
Kurzeme	-192	-930	-2 203	13,9	12,8	10,1
Zemgale	-453	-293	-2 188	13,7	15,5	12,0
Latgale	223	-1149	-2 320	19,5	14,5	10,0

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

19.5. attēls. Iekšzemes migrācijas saldo Latvijas pašvaldībās no 1996. līdz 2016. gadam

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

pilsēta iedzīvotājus iegūst. Pierīgā migrācijas saldo gluži pretēji ir pozitīvs starpreģionu migrācijas plūsmās visos reģionos, un lielākā daļa jauno iedzīvotāju ir bijušie Rīgas iedzīvotāji. Pārējos statistiskajos reģionos kopējais migrācijas saldo ir negatīvs, jeb tie iedzīvotājus zaudē. Atsevišķos aplūkotā perioda gados ir izņēmumi, kas jau raksturoti pirms Latgales un Rīgas gadījumiem. Analizējot iekšzemes migrācijas saldo rādītājus atsevišķos reģionos, jāsecina,

ka tie ir ievērojami zemāki nekā Rīgā un Pierīgā. Tāpat dažu reģionu savstarpējās migrācijas saldo rādītāji ir pozitīvi. Vidzeme iedzīvotājus zaudē apmaiņā ar Rīgu un Pierīgu, bet iegūst migrācijas plūsmās no pārējiem reģioniem. Kurzeme iedzīvotājus zaudē apmaiņā ar visiem reģioniem. Zemgalē pozitīvs migrācijas plūsmu saldo ir iedzīvotāju apmaiņā ar Kurzemi un Latgali, bet iedzīvotāju skaita zudumus ietekmē emigrācija uz Rīgu, Pierīgu un Vidzemi. Latgale zaudē iedzīvotājus iekšzemes migrācijas rezultātā, jo reģionam ir negatīvs migrācijas saldo plūsmās ar pārējiem reģioniem, izņemot Kurzemi.

Iekšzemes migrācijas kopapjoma sadalījumā dominē Rīga un Pierīga, bet pārējo reģionu sadalījums ir līdzvērtīgāks. Arī iekšzemes migrācijas saldo struktūra parāda, ka visi reģioni visvairāk iedzīvotājus iegūst vai zaudē tieši apmaiņā ar Rīgu. Latvijai raksturīga iezīme ir izteikts iekšzemes migrācijas kopapjoma īpatsvara pieaugums Pierīgas reģionā un sarukums Latgalē. Tas skaidrojams ar suburbanizācijas procesiem galvaspilsētas apkārtnē, un to apstiprina pozitīvs migrācijas saldo pašvaldībās ap Rīgu (19.5. attēls). Savukārt iedzīvotāju izceļošana no Latgales un apmaiņa ar Rīgu un Pierīgu nodrošinājusi reģionam ilgstoši negatīvu migrācijas saldo un pakāpenisku samazinājumu iekšzemes migrācijas kopapjomā.

Latvijas salīdzinoši nelielā teritorija un reģionu skaits ietekmē iedzīvotāju iekšzemes migrācijas plūsmu reģionālās atšķirības. Arvien biežāk bilaterālās migrācijas plūsmas gan starpvalstu, gan iekšzemes migrācijā attēlo aplveida diagrammu veidā. Izvēloties atsevišķus gadus pētījumā aplūkotā perioda sākumā, vidū un beigās, uzskatāmi parādīta iekšzemes migrācijas plūsmu struktūra Latvijas statistiskajos reģionos (19.6. attēls). Kopš 90. gadu vidus starpreģionu migrācijā dominē plūsmas, kas vērstas uz Rīgu un Pierīgu, sekmējot iedzīvotāju koncentrācijas procesus valsts centrālajā daļā. Tāpat noturīgas pārvietošanās plūsmas ir starp Rīgu un Pierīgu. Uzskatāmi tas parādās suburbanizācijas intensitātes pieaugumā Rīgai tuvākajās pašvaldībās. Iedzīvotāju kustība reģionu robežās veido turpat 40% no reģistrētās migrācijas kopapjoma. Kopumā migrācijai vienā statistiskā reģionā ir tendence samazināties.

Tas izskaidrojams ar teritoriāli administratīvo reformu, jo samazinājies administratīvo teritoriju skaits un sekojoši arī migrācijas statistikā uzskaitīto dzīvesvietas maiņas gadījumu skaits. Migrācija starp reģioniem, neskaitot galvaspilsētu, veido vismazākās plūsmas. Vismazākās starpreģionu iekšzemes migrācijas plūsmas un saldo rādītāji ir starp ģeogrāfiski attālākiem reģioniem, piemēram, starp Latgali un Kurzemi.

Tāpat pastāv reģionu atšķirības attiecībā uz iedzīvotāju pārvietošanos starp dažāda lieluma un nozīmes apdzīvotajām vietām. Ne visu reģionu lielākās pilsētas zaudē iedzīvotājus, tiem pārceļoties uz piepilsētām ārpus pilsētas administratīvajām robežām jeb suburbanizācijas rezultātā. Latvijas lielās pilsētas jeb tā dēvētās republikas pilsētas ir reģionu nodarbinātības centri, un tās, domājams, piesaista nozīmīgas migrācijas plūsmas statistiskā reģiona robežās.

19.6. attēls. Iekšzemes migrācijas plūsmas starp statistiskajiem reģioniem 1996., 2006. un 2016. gadā

Avots: autoru izveidots, izmantojot LR CSP datus.

Savukārt galvaspilsēta Rīga kā valsts mēroga nodarbinātības centrs ar augstāku darbaspēka atalgojumu piesaista starpreģionu plūsmas no visiem valsts reģioniem.

Dzīvesvietas maiņas iemesli

Migrācija ir ļoti selektīva ne tikai pēc iesaistīto iedzīvotāju sociāldemogrāfiskā sastāva, bet arī pēc dzīvesvietas maiņas iemesliem. Tāpēc, apkopojot pētījumā veiktās iedzīvotāju aptaujas datus, noskaidroti biežāk minētie iemesli dzīvesvietas maiņai Latvijas reģionos. Aptaujā respondenti tika lūgti nosaukt trīs galvenos iemeslus pašreizējās dzīvesvietas izvēlei. No visiem pārcelšanās

19.7. attēls. Biežāk minētie dzīvesvietas maiņas iemesli Latvijas reģionos

īemesliem visbiežāk minētie ir ģimenes apstākļi, pēc tam seko īemesli, kas saistīti ar mājokli vai īpašumu. Ģimenes apstākļi īzteikti dominē migrācijā uz Rīgu, Pierīgu un Kurzemi. Mājoklis vai īpašums kā visbiežāk nosauktais pārcelšanās īemesls konstatēts Zemgalē, bet bieži tas minēts arī pārējos reģionos.

Pārsteidzoši, bet šīs aptaujas respondenti salīdzinoši retāk dzīvesvietu mainījuši darba un mācību dēļ. Citās līdzīgās aptaujās šī motivācija ir ļoti nozīmīga un parasti tiek norādīta uzreiz aiz īemesla “ģimenes apstākļi”.

īemesls pārcelties lētākas sadzīves dēļ salīdzinoši biežāk minēts, migrējot uz Zemgali, bet retāk, pārcēloties uz Rīgu. Savukārt piemēroti dzīves vides apstākļi biežāk minēti migrācijā uz Vidzemi, bet īevērojami retāk, pārcēloties uz Kurzemi.

Nobeīgums

īekšzemes migrācija ilgstoši ir īetekmējusi īedzīvotāju skaita un īzvietoju- ma pārmaiņas Latvijas administratīvajās teritorijās, kā arī sekmējusi reģionālās atšķirības īedzīvotāju demogrāfiskajā uzvedībā un kvalitatīvā sastāva īzmaiņās. Mūsdienās īedzīvotāju skaitu un īzvietoju- ma teritorijā nosaka vairāki svarīgi faktori. Pirmkārt, zem vienkāršās paaudžu maiņas līmeņa esošie dzimstības rādītāji, kas kopš 90. gadu sākuma ir krietni zemāki par mirstības rādītājiem. Otrkārt, sabiedrības novecošana līdz ar paredzamā mūža ilguma pakāpenisku pieaugumu. Šobrīd vidējais paredzamā mūža ilgums ir par 5 gadiem garāks nekā 1991. gadā. Treškārt, demogrāfiskās pārejas īetekmē Latvijā jau ilgstoši īedzīvotāju skaita īzmaiņas galvenokārt nosaka cilvēku pārvietošanās, nevis dabiskās kustības rādītāji. Kopš 90. gadu sākuma Latvijas īedzīvotāju starptau- tiskās ilgtermiņa migrācijas saldo katru gadu ir negatīvs un īzceļošanas rezultā- tā valsts zaudē īedzīvotājus. Savukārt īekšzemes migrācijas rezultātā nemainās valsts kopējais īedzīvotāju skaits, bet mainās īedzīvotāju īzvietoju- ms reģionos

un pašvaldībās. Pētījums atklāja, ka Latvijai ir raksturīgas reģionālas iezīmes iekšzemes migrācijā. Vairums dzīvesvietu mainījušo pārcēlušies Rīgā vai Pierīgā, kā arī dzīvesvietu mainījuši viena statistiskā reģiona robežās. Tāpat augstāka migrācijas aktivitāte vērojama pilsētās, salīdzinot ar lauku apdzīvotajām vietām. Visbūtiskāk iedzīvotāju skaits iekšzemes migrācijas rezultātā ir sarucis Latgalē un galvaspilsētā. Vienlaikus Rīga iedzīvotājus iegūst apmaiņā ar vieniem statistiskajiem reģioniem, izņemot Pierīgu. Tas izskaidrojams ar lielāku darbavietu piedāvājumu galvaspilsētā, jo, pastāvot visā valstī vienādām nodokļu likmēm, lielpilsētai ar visu transporta veidu labāku pieejamību, arī satiksmē ar ārvalstīm, ir lielas sociālekonomiskās attīstības priekšrocības. Turpretī Rīgai tuvākajās pašvaldībās Pierīgas reģionā vērojama iedzīvotāju dekoncentrācija viena funkcionālā reģiona robežās, kas izpaužas kā mājokļu suburbanizācija ar tai raksturīgo pieaugošo svārstmigrāciju uz galvaspilsētu. Tāpēc pārceļotāji no pārējām valsts daļām cenšas apmesties Rīgā un tās tuvumā, atjaunojot tur esošo pašvaldību iedzīvotāju sastāvu. Sekas tam ir visaugstākie dzimstības rādītāji un pēdējos gados pat dabiskais pieaugums Pierīgas reģionā, kur iedzīvotāju skaita pieaugumu nodrošina piepilsētai raksturīgās dzīvojamās apbūves izplešanās un plašais jauno mājokļu piedāvājums. Tas darbojas kā magnēts, kas pievelk topošās vai jaunās ģimenes ar bērniem. Tādējādi iekšzemes migrācijas plūsmas reaģē uz sociālekonomiskās attīstības reģionālajām atšķirībām Latvijā un vienlaikus tās pastiprina, jo ietekmē arī reģionu demogrāfisko attīstību.

Literatūra un avoti

Eurostat regional yearbook, 2016 edition (2016) Eurostat. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 272 p.

Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētie materiāli par reģistrēto iedzīvotāju iekšzemes migrāciju dažādos gados un periodos.